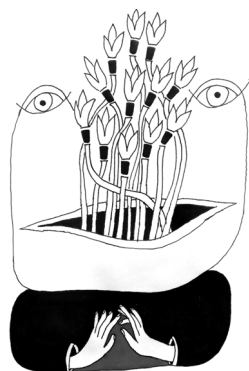

KISS ÁGNES

A „MAGYAR ÉRDEK” ÉS INFORMÁLIS ÉRDEKKÉPVISELET A CEAUȘESCU-KORSZAK MÁSODIK FELÉBEN

A romániai államszocialista intézményi berendezkedés érdekképviseleti struktúrái a hetvenes évek folyamán kiüresedtek.¹ Eredményesen működő intézmények hiányában a magyar kisebbség képviseletét a magyar kulturális elit és egyes magyar származású pártkáderek vállalták fel, azok, akik a formális szerepkörükön túllépve közéleti feladatok teljesítésére is elszánták magukat.² Az érdekképviselet feladatát úgy látták el, hogy ötvözték hivatalos funkcióikat és személyes kapcsolataikat.³ A közéleti szerepvállalással kapcsolatos közösségi normákból és mindennapi gyakorlatokból kialakult az érdekképviseletnek egy sajátos alakzata, amit a szakirodalom alapján „informális-individuális alkudozási modellnek”⁴ is nevezhetünk. Ebben a konstrukcióban a magyarság képviselői formális meghatalmazás nélkül, a párhuzamosan betöltött vezető pozícióikat és informális kapcsolathálójukat kiaknázva, egyezkedéssel igyekeztek megoldani a közösségi problémákat. Újabb és újabb tárgyalásokkal, beadványokkal, ismeretségi szálak húzogatásával próbáltak enyhíteni a rendszerszintű etnikai diszkrimináción, kommunikáció, amely a korabeli hatalmi viszonyok között többnyire egyenlőtlen felek között zajlott. Ezekre a szolgáltatásokra épült a magyar kulturális és politikai elit egyes tagjainak mint a magyarság vezetőinek a legitimitása.

A tanulmány célja ennek az informális érdekképviseleti rendnek a jellemzése. Tekintve,

Akik a „tárgyalást”, „megnyerést”, „csendes és kitartó munkát” preferálták, azok a szamizdatot felesleges provokációnak és a kisebbségi léthelyzetben tárgyalással elért eredmények és kapcsolatok aláásásának tartották.

hogy a kutatás tárgya nem valamely formális intézmény működése, hanem az informális érdekképviselőté, a vizsgálat fókuszát személyekre, véleményekre, mindennapi tevékenységekre és határhelyzetekben megnyilvánuló attitűdökre összpontosítottam. Forrásként elsősorban Domokos Géza megfigyelési dossziéját használtam, aki – barátai és ellenségei szerint egyaránt – a magyar kulturális élet és kisebbségi érdekképviselőt kulcsszereplőjének számított a hetvenes-nyolcvanas években.

A tanulmány első felében az informális érdekképviselőt íratlan szabályairól és szabályszerűségeiről lesz szó. A második felében olyan helyzeteket szemléltetek, amelyekben többé-kevésbé élesen megkérdőjeleződött az érdekképviselőti rend legitimitása. A kihívó fél nézeteiben és a válaszreakciókban tisztán tükröződtek a rend jellemzői, így példaként is szolgálnak az első részben foglaltakhoz.

A kisebbségi érdekképviselőt rendje

■ Az egyéni érdekképviselőtetre és kijárásokra épülő képviselőti modellt a „hatvannyolcas generáció” közismert személyei testesítik meg, azok, akik Ceaușescu társadalmi csoportokkal való kiegyezéspolitikája folytán kerültek vezető pozíciókba 1968-tól kezdődően.⁵ A modell működését többek közt Fazekas János, pályája csúcán miniszterelnök-helyettes, és Király Károly, a Kovászna megyei pártbizottság első titkára, illetve a hatvanas-hetvenes évek fordulóján megalakuló bukaresti magyar intézmények vezetőinek tevékenysége példázza. Így Domokos Géza, a Kriterion Könyvkiadó igazgatója, Bodor Pál, a román televízió magyar adásának főszerkesztője, Huszár Sándor és Gálfalvi Zsolt, *A Hét* főszerkesztője és főszerkesztő-helyettese. Hivatali munkakörükben is a mozgástér maximális kihasználása volt jellemző rájuk; ők azok, akik a politikai és gazdasági megszorítások ellenében informális utakat is bejárva „elmentek a falig”.⁶ A „magyar érdekek képviselőinek” köréhez tartozott a bukaresti és erdélyi városok kulturális elitjének számos tagja, zömében írók és sajtósok: Szász János, Méliusz József, Demény Lajos, Sütő András, Gáll Ernő, Kántor Lajos, Kányádi Sándor stb.⁷

Domokos Géza egyrészt a „nemzetiségi könyvkiadásra” szakosított kiadó igazgatója volt, másrészt – a korszak párhuzamos és egymással összefonódó igazgatási struktúráira jellemző módon – a Romániai Írók Szövetségének vezetője tagja és a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának póttagja. Többszörös intézményi beágyazottságnak, kiterjedt magyar és román kapcsolati hálójának, mobilitásának és tettekesységének köszönhetően a magyar kulturális világ első számú vezetőjének számított, és ettől a szerepkörtől szétválaszthatatlan módon a magyar kisebbségi érdekképviselőt kulcsszereplőjének is.⁸ A Szekuritáté jelentései szerint „a romániai magyar nemzetiségűek érdekének »védelmezője«ként tetszeleg, akikről azt állítja, hogy nincsenek egyenlő jogaik a többi román állampolgárral”.⁹ Ugyanez az intézmény rögzítette Domokos álláspontját, mi szerint azért „vonult vissza” a Kriterionhoz, hogy „túl sok mese nélkül és a törvény adta kereteket kihasználva még inkább hozzájárulhasson a magyarügy szolgálatához”,¹⁰ a „funkciójával visszaélve” a törvényes előírásoknak és a párt politikáinak ellentmondó tartalmakat publikál; intenzív kapcsolatot ápol számottevő, hasonló érdeklődésű magyar nemzetiségű értelmiségivel, valamint hogy „nem hivatalos kapcsolatokat tart fenn Romániában akkreditált magyar diplomatákkal, akiket arról biztosított, hogy rendületlenül harcolni fog a romániai »magyar ügy« érdekében.”¹¹ Domokos önmagát is a romániai magyar kisebbségi

ség képviselőjének tartotta, és a Szekuritáté jellemzése tökéletesen összecseng önképével, tetteinek magyarázatával.¹²

A közéleti szerepvállalást irányító közösségi norma – ami visszaköszön a Szekuritáté irataiból idézett mondatokban is – a „népszolgálat” volt, pontosabban ennek egyik alakzata. A hetvenes években felélesztett „népszolgálat” ethosznak már nem volt spirituális tartalma, ahogyan azt eredetileg a két világháború között kigondolták és gyakorolták.¹³ Ekkor már „tágabb értelemben közéleti, szűkebb értelemben (értelmiségi) szerep, attitűd, amelynek kiindulópontja az erdélyi magyarság iránt érzett hűség”.¹⁴ A „népszolgálat” a nép nevelésén és felemelésén túl, konkrét ügyintézés, politikai napirend alakítását, döntéshozatalba való beleszólást is magában foglalt.

Ebben a felfogásban a vezető funkciójának két összetevője volt: a hivatali felelősségei, valamint a romániai magyarság iránti felelősség, az erkölcsi parancs pedig úgy szólt, hogy a hivatali funkciót ki kell használni a közösség javára.¹⁵ Az igazi vezető – legyen ő gyárigazgató, főszerkesztő, államtitkár vagy egyetemi tanár – foglalkozik a közösség ügyeivel, bátor és áldozatot vállal. Vállalja ugyanis annak a kockázatát, hogy a közösség érdekében végzett munka a (vezetői) állásába, a karrierjébe kerülhet. Helyzetfelmérése realista, eljárása diplomatikus, óvatos, a hivatalos irányvonallal való szembeszegülésével bajt nem zúdit a közösségre. Az íratlan szabályok megsértését közösségi szankciókkal sújtották: az érdemteleneket kipletykálták, „leírták”, kiközösítették. Aki a magas hivatali beosztásával nem élt a kisebbségi közösség javára, azt megalkuvónak, gyávának, önzőnek, elvtelen törtetőnek, haszonlesőnek, árulónak tartották. Ezek az elvárások – magánbeszélgetésekben nyilván – a közösség irányából is megfogalmazódott a vezetők irányába,¹⁶ és a vezetők önvizsgálatában¹⁷ is felbukkantak.

Az érdekképviselő struktúráját, a „tagsággal” folytatott kommunikációt és a döntéshozatalt különböző fokú informális jellemezte. Az érdekképviselő struktúráját a magyar elit informális hálózata képezte. A hálózat magában foglalta az országosan (el)ismert kulturális elitet, a párthierarchia, államigazgatás, szakmai szervezetek és tömegszervezetek¹⁸ vezető pozícióit elfoglaló magyarokat, valamint a helyi értelmiségieket. A hálózat csomópontjait a kiemelkedően aktív tevékenységet folytató magyar intézmények képezték, például a Kriterion kiadó vagy a *Korunk*, illetve a helyi irodalmi, művelődési vagy alkotókörök.¹⁹ Lehetőséget találkozássra és információcserére egyrészt a személyes kapcsolatok adtak, másrészt pedig az említett intézmények által hivatalos engedéllyel szervezett kulturális események: Kriterion-napok, a Korunk Galéria rendezvényei, könyvbemutatók, író-olvasó találkozók és a helyi „körök” rendszeres rendezvényei, amelyeken írókat, művészeket, kutatókat és a magyar kulturális élet vezéregyéniségeit látták vendégül. Kiemelkedően fontos rendezvény volt a sepsiszentgyörgyi nemzetiségi színházi kollokvium (1978, 1980) és a gyergyószárhegyi író-tábor (1980), amelyeknek az intézményesülését pontosan a fórumjellegük miatt a hatóságok ellehetetlenítették.²⁰ Az esemény tematikájától teljesen függetlenül intenzív információcsere zajlott sajtóélettel, oktatással, nyelvhasználattal, kihelezésekkel, ellátással, helyi vezetési stílussal stb. kapcsolatos problémákról. Domokos kifejezetten proaktív volt ezeknek a problémáknak a feltérképezésében.²¹ A probléma intézésével megbízott személyek továbbították az ügyet a hálózat „kompetens” személyeinek, vagy maguk hozakodtak elő vele a „megfelelő helyzetben” a probléma „megfelelő keretezésével”.

Az informális érdekképviselési modell részét képezte tehát egy sor íratlan szabály is, amelynek – a modell működtetői szerint – teljesülnie kellett az eredményes kijárási érdekében. Ilyen szabály volt a szűk körű megbeszélés szükségessége a közvetítő(k) személyéről és az alkalmas körülmények megállapításáról (ki, kinek, mikor, hogyan tárja fel a magyar sérelmeket), illetve a hatalom által diktált feltételek, mi szerint a megbeszélés zárt ajtók mögött zajlik, a problémafelvetés a „pártnyilvánosság” keretei között marad, kifelé pedig meg kell őrizni a társadalmi rend és nyugalom látszatát.²² A tiltakozás és kérelmezés szóban és személyes levélben is megtörténhetett, de formális eszközökkel is éltek, leggyakrabban meghallgatásért folyamodtak, vagy beadvánnyal fordultak az illetékesnek ítélt fórumokhoz.²³ Ezek gyakorlatában világosan megmutatkoztak a felsorolt szabályok.²⁴ További fontos jellemzőjük, hogy nem kérdőjelezték meg a kommunista ideológiát és a gazdasági-politikai rendszer legitimitását, és a hivatalosan propagált elvek alapján kérték számon a politikai hatalmon az elvárható eredményeket és igazgatási módszereket.²⁵ Bíráló hangnemből miután azonban a romániai sajtónyilvánosságban nem eshetett szó róluk. A nyilvános konfliktusok és krízishelyzetek nemcsak a hatalom elképzeléseivel, hanem a magyar érdekképviselési stratégiáival is inkompatibilisek voltak. A krízishelyzetek ugyanis feszült légkört, az állambiztonsági szolgálatok aktivizálódását és a pártvezetők bizalmatlanságát idézték elő.²⁶

A nyilvános csatornákon keresztül – sajtóban, tévéműsorban, kulturális rendezvényeken, színházi és szépirodalmi művekben stb. – a hivatalos állásponttal szembemenő üzeneteket vagy nagyon precízen adagolva, vagy pedig kódolva közölték, jelenség, amire „áthallásos beszéd”, „kettős beszéd” vagy ambivalens diskurzus néven is szoktak hivatkozni.²⁷ A romániai magyar elit koncepciójában alapvetően a határfeszítő nyilvános kommunikáció, az ambivalens diskurzus és a kijárási képtettség az ellenállást a politikai hatalom asszimiláló, etnikai szempontból homogenizáló törekvéseivel szemben. Viták leginkább abból adódtak, hogy meddig lehet, meddig ajánlatos elmenni a nyilvános kritikával, és ki-ki a szubjektív helyzetfelmérése alapján foglalt állást konkrét kérdésekben. Domokos például nem egyezett bele, hogy a *Korunk* közölje a magyar tannyelvű oktatás problémáival kapcsolatos nézeteit, amit egy *Korunk*-keresztal-beszélgetésen fejtett ki.²⁸ A Szekuritáté által kifülest érve az volt, hogy a kritika úgy is értelmezhető lenne, hogy a magyarok panaszkodni és cselet szólni ültek össze.²⁹ Nem sokkal később bátran vállalta a gyergyószárhegyi író tábor megbeszéléseinek közlését ugyanebben a lapban, ami magyar berkekben óriási elismerést, román viszonylatban pedig ugyanakkora botrányt keltett.³⁰

A nyilvánosság szigorú ellenőrzése miatt sem a „probléma”, sem a „megoldás” vagy a megoldási alternatívák sem képezték széles körű vita tárgyát. Így a „magyarügy”, a „magyar érdek” is meglehetősen homályos fogalom volt, azt viszont magától értetődőnek tekintette majdnem mindenki, hogy a magyar kulturális elit és egyes magyar pártkáderek azt „szolgálják”, a mindenkori cél pedig a magyar intézmények megőrzése.³¹ A közösségi normákkal és érdekképviselési gyakorlatokkal kapcsolatos ismeretek informális hálózatokon, magánbeszélgetések útján terjedtek, és az íratlan szabályokhoz való igazodás révén az előzőekben vázolt informális-individuális modell vált a kisebbségi érdekképviselési rendszerévé a romániai magyar közösségben.

■ Néha kételyek is megfogalmazódtak a bevett gyakorlatokkal szemben, de a történet úgy alakult, hogy jelentős változást nem okozott a modell működésében. A felvetett problémákban és válaszreakciókban viszont élesen körvonalazódnak az érdekképviseleti rend működési elvei.

1983 júniusában Domokos Géza a nagyváradi Ady Endre Irodalmi Kör meghívottja volt. Irodalom és közélet volt a rendezvény címe, a beszélgetést Varga Gábor, a kör vezetője (foglalkozása szerint mérnök) irányította. A beszélgetés során szó esett oktatásról, emigrációról, a magyar értelmiség jövőjéről és a közösség aktuális helyzetéről is, különös tekintettel a Lánchránjan-ügyre.³² Az oktatásról a találkozó előtt és után is szó esett, Domokos beszámolója szerint „mérnök, munkás, tanár, újságíró panaszolta fel a megye magyar nyelvű közoktatásának (...) állapotát.”³³ Az elhangzottak alapján levelet írt Fűrő Gyulának, a tanügyminisztérium kisebbségi oktatásért felelős államtitkárának. Kiemelte, hogy a panaszosok szerint a szűkülő iskolahálózat nincs összhangban az RKP nemzetiségi politikáival, és arra számít, hogy Fűrő a tanügyminisztérium vezetőségének tudomására hozza a hiányosságokat. Az utóiratban megjegyzi: „Azért írtam magánlevelet – és magyar nyelven –, hogy ne az legyen, mindegyre memóriumokat küldözgetünk. Ha szükségesnek tartja, megismétlem mindezt hivatalos beadványban is.”

Ami a Lánchránjan-ügyet illeti, Varga Gábor rákérdezett, hogy érezheti-e magát biztonságban a romániai magyar kisebbség, ha ilyen jellegű támadások érik. Erre Domokos Géza beszámolt a viharos írószövetségi vitákról, és Lánchránjan könyvét elítélő román írók támogatásáról. Arra a kérdésre, hogy miért nem jelenik meg minderről semmi a sajtóban, Domokos azt válaszolta, hogy „szükségtelen, az ügyet le kell már egyszer zárni. A tettek a fontosak, nem a publikálás.”³⁴ A feljelentő szerint az irodalmi kör rendezvényén 90–100 személy vett részt, akiket „lenyűgözött Domokos Géza őszintesége és a tárgyalt problémák”, és – folytathatjuk – akik megerősödtek abban a hitükben, hogy a nyilvánosságot mellőző, informális megoldással élő politizálás az érdekképviselet megfelelő módja.³⁵

Az informális érdekképviseleti modell értékeivel, működési elveivel való azonosulás határhelyzetekben mutatkozott meg igazán, akkor, amikor a rend érvényessége alapjaiban megkérdőjeleződött. Ilyen helyzetet teremtettek a kisebbségvédelmi célú disszidens akciók, amelyeket tekinthetünk radikális szemléletű érdekképviseleti módozatnak.

1982 nyarán a Szabad Európa rádióból mindenki értesülhetett arról, hogy egy rendszerellenes tartalmú, magyar nyelvű politikai lapot szerkesztenek Romániában, a címe *Ellenpontok*. A jelen írás szempontjából az a fontos, hogy a szamizdat lap egy teljesen más érdekképviseleti koncepciót képviselt.³⁶ Az *Ellenpontok* szerkesztői a „pártnyilvánosság” helyett a valódi nyilvánosságot választották, a kvázi ellenzéki ambivalens diskurzus helyett pedig világosan rendszerellenes álláspont és a cenzúrázatlan kommunikáció mellett tették le a voksukat. A román hatóságok helyett a nemzetközi fórumokhoz fordultak, és a marxista-leninista elvek és a szocialista jogrend helyett a nemzetközi jogi normákat és intézményeket támogatták. Leszögezték, hogy az aktuális politikai és gazdasági rendszerben semmilyen probléma nem megoldható, éppen ezért nem is tárgyalnak a román kormánnyal, hanem kifelé fordulnak, és a nemzetközi porondra viszik a romániai magyarok ügyét, a romániai magyar elitnek pedig azt üzenték,

hogy bár méltánylandó az informális játszmaik mögött rejlő jó szándék, ezt a védekezési stratégiát eredménytelennek tartják.³⁷ Úgy gondolták, hogy a romániai magyarok érdekét a rejtett „kérések” helyett csakis a nyílt „követelés” szolgálja, biztonságát és megmaradását pedig az „elvszerű követelés szabadsága” szavatolja.³⁸ Az érvényben levő érdekképviseleti modellt hűbéri viszonyként jellemezték, és e gyakorlat követőit a „hűbéri viszonyulás híveinek és fenntartóinak” titulálták.³⁹

Az individuális-informális modell hívei köreiben nagy felzúdulást keltett a kihívó politikai program és érdekképviseleti koncepció.⁴⁰ Akik a „tárgyalást”, „megnyerést”, „csendes és kitartó munkát” preferálták, azok a szamizdatot felesleges provokációnak és a kisebbségi léthelyzetben tárgyalással elért eredmények és kapcsolatok aláásásának tartották.⁴¹ Úgy gondolták, hogy a pozitív hozadéka nem lehet jelentős, ugyanakkor aránytalanul nagy bajt kavart: emberi sorsokat és intézményeket sodor veszélybe, haragot és gyanakvását vált ki a hatóságokból, a megtorlás pedig intézményi korlátozásokat, jogok megnyirbálását is magában foglalhatja. A radikális fellépés tehát csakis a kisebbség helyzetének a romlását eredményezheti. Az *Ellenpontok*kal kapcsolatosan az aggodalom tárgyaként az 1977-ben létrehozott kolozsvári magyar konzulátus és a kolozsvári egyetem magyar tanszéke vetődött fel, a dilemma pedig úgy tétéleződött: szolidaritás az ellenpontosokkal és a szimpatizánsaikkal vagy az intézmények védelme.⁴² A meghurcolt disszidensekkel szolidaritás vállalókat, például Cs. Gyimesi Évát megpróbálták eltántorítani,⁴³ a „jó irányba való befolyásolást” később Doina Corneával kapcsolatban is tapasztalhatta: a Corneával való szövetkezés ügymond „nem használ a magyarügynek”, sőt „a magyar tanszék létét fenyegeti”.⁴⁴ „Ha valaki mondana vagy tenne valamit, menten felhívják a figyelmét, hogy »elveszítjük az ügy szolgáltatának lehetőségét.«” – panaszkodott Cs. Gyimesi Éva a közvéleményt uraló akadékoskodására, elítélő álláspontra.⁴⁵

Domokos Géza Bodor Pállal és Fejes Gyulával (MNMT-titkár) folytatott beszélgetéseiben súlyos gondnak minősítette az *Ellenpontok* szamizdat felbukkanását, ami „nagyon meg fogja nehezíteni az életet”.⁴⁶ Politikai meggyőződését így foglalta össze: „Ez (az »Ellenpontok« folyóirattal kapcsolatos) helyzet a jövőre nézve aggaszt engem!... Nem tudom, mit mondjak. Tudomásom szerint nekünk itt van egy szabályunk, hogy csillapítsuk a kedélyeket, és nem az, hogy jobban felkavarjuk! Tulajdonképpen ez az egyik jellegzetessége az itteni politizálásnak...”⁴⁷

Más alkalmakkor is kifejtette, hogy semmiféle radikális disszidens tevékenységgel nem értett egyet.⁴⁸ A kulturális és politikai életben már jelentősen beszűkült a mozgástere, amikor 1987-ben Csoóri Sándor Keszthelyi Gyula közvetítésével megpróbálta bevonni őt egy Nyugat-Európában tartandó, a román államot leleplező sajtótájékoztatóba. Domokos határozottan ellene volt a tervnek és a hasonló disszidens akcióknak. Mi több, a beszélgetés folyamán felmerülő valamennyi személyről (Fazekas János, Király Károly, Balogh Edgár, Csíky Boldizsár) azt állította, hogy teljesen alkalmatlan lenne a romániai magyarok helyzetének bemutatására, gesztus, amivel egyértelműen a terv elfojtását célozta. A Szekuritáté informátora szerint „...Domokos egyből azt válaszolta, hogy továbbítsa Csoórinak, vagy annak, aki ezt az egészet kitalálta, hogy ez örütség, határozottan elutasítja, és azt javasolja, hogy azonnal hagyjanak fel hasonló terveket. Mivel nemcsak a kivándorlást utasítja el, de a belső disszidens módszereket, a belső ellenállást vagy a külső ellenállást az emigrációban, még a romániai nemzetiségek érdeké-

ben történőt is, még akkor is, ha jelenleg politikai vákuumban, teljes elszigeteltségben él, bizalmatlan, mondhatni ellenséges légkörben!”⁴⁹

Az *Ellenpontokkal* és más disszidens tevékenységekkel kapcsolatos attitűdöket a Szekuritáté is szorosan nyomon követte. A támogatást elfojtani igyekezett, de az ellenséges közegben sem tétlenkedett, hanem kiaknázta, tovább korbácsolta az indulatokat, és az államhatalom számára kedvező érveléseket igyekezett érvényre juttatni. „Nem a magyarügyért, hanem önös érdekből (például anyagi haszonért, emigrálás érdekében, feltűnősködésből) teszi”, „árt a magyar ügynek”, „a Szekuritáté ügynöke”, „veszélynek teszi ki a rokonait és ismerőseit” – visszatérő motívumok, amelyeket a Szekuritáté az informátorain keresztül magyar berkekből begyűjtött, majd célzottan, szintén az informátorai segítségével szórt belföldön és külföldön egyaránt.⁵⁰

Következtetések

■ A tanulmány a Ceaușescu-korszak második felére jellemző kisebbségi érdekképviselet működését tárta fel. Számba vette a közéleti szerepvállalásra vonatkozó legfontosabb íratlan szabályokat, elvárásokat, és ismertette a formális és informális elemek egyvelegéből építkező érdekképviselet struktúráját és folyamatát. Az informális érdekképviseleti modell működtetői és hívei a román hatalom beolvasztó politikáival szembeni ellenállás kontextusában értelmezték tetteiket. A második részben vázolt történetek, határhelyzetek megvilágítják az érdekképviseleti rend elemeit: a kapcsolati tőke fontosságát, kulisszamunkát, tárgyalást, az „intézmények védelmét” és a „magyar érdek” jelentéstartalmát. Abban az érrendszerben, hogy az aktív ellenállás mindezeket veszélyezteti, és így a helyzet romlásához vezethet, az elkerülhetetlen következtetés az, hogy a radikális érdekképviseleti megoldások, a disszidens akciók nem szolgálják a magyar érdeket. Ez az értelmezés nemcsak az érdekképviselet feladatát ellátó magyar intézmények vezetőinek kedvezett, hanem történetesen a román államhatalomnak is, és a Szekuritáté aktívan hozzájárult a terjesztéséhez és megerősödéséhez.

■ JEGYZETEK

1. Lásd például az 1968-ban létrehozott Szocialista Egység Frontjába tagozódó nemzetiségi tanácsok sorsát, köztük a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsának (MNNDT) működését. A korszakról lásd Novák Csaba Zoltán: *Magyarságpolitika a Ceaușescu-korszak második felében*. In: Uő. (szerk.): *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. 1974–1989*. Pro Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2017. 11–122.

2. Bárdi Nándor – Kiss Tamás: *Minority Political Agency in Historical Perspective: Periodization and Key Problems*. In: Kiss Tamás et al. (eds.): *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*. Palgrave Macmillan, 2018. 58.; Kiss Tamás – Toró Tibor – Székely István Gergő: *Unequal Accommodation: An Institutional Analysis of Ethnic Claim-Making and Bargaining*. In: Kiss Tamás et al. (eds.): i. m. 96–98.; Novák: i. m.

3. Uo.

4. Az elnevezés eredete a *model of informal-individual bargaining*, megalkotói szerint ez jellemezte a romániai magyar elit érdekképviseleti stratégiáját közvetlenül a rendszerváltás után, és működésének alapelvei a szocialista időszakból öröklődtek át. Kiss–Toró–Székely: i. m. 96.

5. A „hatvannyolcasok” pályájáról lásd Novák: i. m. 72–86.

6. Bartha Katalin Ágnes: *Egy nemzetiségi könyvkiadó a diktatúra évtizedeiben (1969–1989). Beszélgetések a Kriterion munkatársaival*. Polis – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kvár., 2020; Kiss Ágnes: *Finomhangolás. Koordináció és kontroll a szovjet típusú cenzúrarendszerekben. Romániai példák (1949–1989)*. Kriterion – Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2022. 151–152.

7. Novák: i. m.

8. Kapcsolathálójáról, élénk szakmai életéről és közéleti tevékenységéről a 32 kötetes követési dossziéja is tanúskodik. Lásd a Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltára

- (Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității), Bukarest, DUI „Gheorghiu” I. 203541 (a továbbiakban DUI I 203541), 1–32. kötet. Domokos aggodalmait a Kriterion éléről történő leváltásával és KB-póttagságának megszűnésével kapcsolatosan lásd *Notă informativă* (28.10.1984). DUI I 203541. 2. köt. 287.
9. *Notă* (s. d.). DUI I 203541. 1. köt., 3.
10. *Notă* (29.05.1981). DUI I 203541. 1. köt. 394.
11. *Notă* (s. d.). DUI I 203541. 1. köt. 3.
12. Bányai Éva: „Pár percen múltott”. Beszélgetés Domokos Gézával. In: Uő: *Sikertörténet kudarcokkal. Bukaresti életutak. Beszélgetések bukaresti értelmiségiekkel*. Komp-Press – Korunk Baráti Társaság. Kvár., 2006. 133–164.
13. Lőrincz D. József: *Népszolgálat*. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József: *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozásai a magyar kisebbségek történetében*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2015. 288–322.
14. I. m. 311.
15. Lőrincz D. József: *Informális politika a szocializmusban. Domokos Géza társadalomépítő tevékenysége*. Konferencia-előadás, *Kisebbségek Romániában 1945 után*. Marosvásárhely, 2018. október 26–27.
16. Kolozsvári értelmiségi körökben nevesítve, két csoportba sorolták azokat magyarokat, „akiknek szavuk lehetne” vezetői tisztségük vagy hírnevük alapján: 1) akik érdeklődnek a magyar kisebbség sorsa iránt, illetve 2) a „konformisták”, akik „félelemből vagy tudatlanságból” nem járulnak hozzá a magyar kisebbség gondjainak megoldásához. *Notă* (25.05.1979). DUI I 203541. 1. köt. 152–153v.; *Notă privind analiza cazului „Gheorghiu”* (27. 09. 1979). DUI I 203541. 1. köt. 196–200.; *Notă* (25. 01. 1980). DUI I 203541. 1. köt. 341–348.
- Cseresy Gyula (színházrendező) és Halász Anna (újságíró) beszélgetésében Domokos Géza egyénisége úgy emelkedik ki a vezető tisztséget viselő többi magyar közül, mint karakteres, bátor, realista vezető, aki a funkcióját „a többség szolgálatára használja”, és az ügy érdekében nem fél elveszíteni azt. *Notă* (13. 10. 1980). DUI I 203541. 1. köt. 243–244v.
17. Az RKP nagy veteránjai által Ceaușescuhoz intézett nyílt levél, a „hatok levele” (1989) kapcsán Domokos megállapította, hogy nem nyugdíjasként, hanem tisztviselésük idején kellett volna felszólalniuk. Szerinte úgy „helyes és becsületes”, ha az ember a funkcióját kockáztatva nevezi nevén a dolgokat. (*Raport* [22.04.1989]. DUI I 203541. 4. köt. 92.) Domokos lesújtó véleményét a köpönyegforgató karrieristákról, köztük Hajdú Győzőről, „akik a magyarok nevében beszélnek ugyan, de nem ismerik el őket képviselőként” lásd *uo.*; *Raport* (1984). DUI I 203541. 3. köt. 5v.
18. Például az MNDD.
19. A hetvenes években működő romániai magyar irodalmi és művelődési körökről és az általuk betöltött különféle funkciókról lásd Zelei Miklós: *Felzárkózás önmagunkhoz. Marosvásárhelyi beszélgetés Gálfalvi Györggyel*. Mozgó Világ 1973. 3. sz. 121–128.
20. A szászhegyi „Román–magyar és magyar–román fordítói napok” lelkes résztvevői szerint az esemény „a magyar érdekeket” szolgálta, és a hasonló jellegű, hivatalos rendezvények leple alatt szervezett alkalmak megfelelő keretet szolgáltatnak a kisebbségi problémák megbeszélésére. Domokosról azt beszélték, hogy intelligens, bátor, jó diplomata, aki az írótalálkozó alkalmával is sikeresen érvényesítette akaratát a pártvezetéssel szemben. (*Notă* [05. 09. 1980]. DUI I 203541. 1. köt. 238.; *Notă* [30. 10. 1980]. DUI I 203541. 1. köt. 233–233v.)
21. *Notă* (31. 10. 1987) DUI I 203541. 3. köt. 181.
22. A „pártnyilvánosság” fogalmat Nováktól kölcsönöztem. Novák: i. m
23. Domokos Géza észrevétele szerint 1984-ben már évek óta nem fogadta a párt csúcsvezetése meghallgatásra a „nemzetiségek képviselőit”. *Notă informativă* (28. 10. 1984). DUI I 203541. 2. köt. 287.
24. Gálfalvi Zsolt, Szász János és Bodor Pál egy Ceaușescuhoz intézett, „kollektív meghallgatást” kérő levél megfogalmazása felől dönt, amelyet mindenki aláír, majd mindenki – „4 vagy 14 személy, ahányan lesznek” felkészül a megbeszélésre. *Notă* (10. 10. 1980). DUI I 203541. 1. köt. 241–241v.
- Domokos Géza, Szász János és Gálfalvi Zsolt egy panaszbeadvány megszerkesztéséről dönt, amihez Horváth Andor is csatlakozik. A beadvány témája: magyar nyelvű tankönyvek hiánya, magyar nyelvű hivatalos irodalom hiánya, a közélet és véleménynyilvánítás szabadságának hiánya. Annak érdekében, hogy szavuk „minél fennebb érjen”, úgy döntenek, hogy írásban és kollektíven kell fellépni, mindenkinek alá kell írnia, és a soron következő MNDD-ülésem kell felvetni, mert úgy nem írószövetségi, hanem nemzetiségitanács-ügyként közvetítik tovább. *Notă* (30. 10. 1984). DUI I 203541. 2. köt. 316–316v., 328.
25. Novák: i. m. 78–79.

26. Lásd Domokos véleményét Constantin Pîrvulescu Ceauşescu-ellenes felszólalásával (1979) kapcsolatban. *Notă informativă* (15. 12. 1979). DUI I 203541. 1. köt. 175.
27. Lásd a Szekuritáté feljegyzését arról, ahogyan Domokos és Gálfalvi Zsolt az erdélyi magyar értelmiségi életet hitelesen megjelenítő tévéműsor koncepcióját dolgozza ki „metaforikus” elemekre építve. *Notă* (05. 02. 1982). DUI I 203541. 2. köt. 132–132v.
28. *A szóértés előfeltételeiről*. Korunk 1980. 1–2 sz. 41–62.
29. *Raport* (08. 03. 1980). DUI I 203541. 1. köt. 263–263v.
30. Kántor Lajos: *Szárhegy: jelképből fórum*. *Az első Kriterion-tábor után*. Korunk 1980. 9. sz. 638–653.; *Notă* (30. 10. 1980). DUI I 203541. 1. köt. 245–247.
31. Bárdi-Kiss: i. m. 58.
32. Az 1982 tavaszán megjelent *Cuvânt despre Transilvania* (Ion Lăncrănjan) által generált feszültség.
33. „Tisztelt Fűró elvtárs!” (11. 06. 1983), másolat. DUI I 203541. 2. köt. 176–179.
34. *Notă informativă* (20.06.1983). DUI I 203541. 2. köt. 182v.
35. Uo.
36. Kiss Ágnes: *Romániai magyar szamizdat folyóirat a nyolcvanas években. Feltételek, megvalósítások, fogadtatás*. Regio 2023. 3 sz. 82–115.
37. *Az Ellenpontok szerkesztőségének Programjavaslata a romániai magyarság jogfosztott helyzetének megváltoztatása érdekében*. Ellenpontok 1982. 8 sz. 10.
38. Uo.
39. Uo.
40. Kiss: i. m.
41. Lásd Fodor Sándor, Kányádi Sándor, Beke György, Gáll Ernő, Balogh Edgár visszaemlékezését. Molnár János: *Az egyetlen*. *Az Ellenpontok és az ellenpontosok története*. Agapé Kft., Szeged, 1993. 303–307., 312.
42. Molnár: i. m. 305–306.
43. Molnár: i. m. 303.
44. Cs. Gyimesi, Éva: *Szem a láncban. Bevezetés a szekusdossziék hermeneutikájába*. Korunk – Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 2009. 73.
45. *Notă* (30. 08. 1989). DUI „Elena” I 071983. 4. köt. 181.
46. *Tabel-listă convorbiri 1982, Discuție interceptată* (24. 11. 1982), *Discuție interceptată* (21. 11. 1982), *Discuție interceptată* (17. 11. 1982). DUI I 203541. 9. köt. 37–38, 73–74., 77v., 78–78v.
47. *Notă* (04.12.1982). DUI I 203541. 2. köt. 121.
48. *Notă informativă* (28. 10. 1984). DUI I 203541. 2. köt. 282.; *Notă-extras* (07. 09. 1987). DUI I 203541. 3 köt. 173–174v.
49. *Notă-extras* (07. 09. 1987). DUI I 203541. 3. köt. 173v.
50. Lásd Balla Zsófia – Egyed Péter – Domokos Géza (1986. szeptember 2.) beszélgetése lehallgatási átiratának margóján kézírással, románul: „kompromittáláshoz nagyon jó”, „felhasználni a kompromittáláshoz”. DUI I 203541 3. köt. 118., 119. Helyzetjelentés D.U.I. „Sabău” ügyben (1987. szeptember 29.). DUI I 071983. 4. köt. 21–30. Cs. Gyimesi Éva is kapott a Szekuritátétól olyan tartalmú levelet, mi szerint tetteivel „kárt és szenvedést okoz a magyar nemzetiségnek”. *Notă* (21. 06. 1989) DUI I 071983. 4. köt.101.; *Raport* (19. 07. 1989). DUI I 071983. 4. köt. 224–226.